

[Intromusik]

[Ljudklipp: "kill switch"]

Jens: Arkivpodden släcker, ner vi sitter i en mörk studio. Visste ni om att det går att spara 5-6% energi genom att sänka inomhustemperaturen med en grad? Eller att det är dumt att möblera så att det står möbler framför element?

Joakim: Nån verkar ha läst på.

Jens: Brukar ni kompisköra till arbetet?

Håkan: Jag cyklar men varför sitter vi egentligen här i en nedsläckt studio?

Jens: Jo för att i detta specialavsnitt av arkivpodden ska vi prata om energi, vår förbrukning av den och framförallt en historisk påverkanskampanj för att få oss att dra ner på denna förbrukning.

Joakim: En av samtidens mest brinnande frågor. El och elpriser alltså.

Jens: Precis. Ämnet har nog inte undgått någon som har sitt medvetande i någorlunda behåll, vi befinner oss av olika anledningar än en gång i en energikris och det ankommer på oss att dra ner på konsumtion av energi. Av fler anledningar men kanske inte minst för den enskilde privatekonomiska sådana.

Håkan: Ja för många människor lever idag med en högst reell ångest över vad de stigande elpriserna kommer att göra med den egna ekonomin.

Jens: Det är verkligen ett allvarligt ämne och jag kanske ska avslöja att vi faktiskt inte sitter här i mörker, vi har unnat oss elektronisk belysning i studion, det skulle vara alltför svårt att läsa anteckningarna i ljuset av stearinljus

Joakim: det skulle troligen även bryta mot nån slags regler för dessa lokaler.

Håkan: Med största sannolikhet ja. Dessutom vet vi nu att det inte är nån särskild stor besparing att släcka lamporna.

Jens: Alla de där grejerna jag rabblade upp inledningsvis kommer från stora kampanjer som bedrevs för snart 50 år sedan och som skulle få svenskarna att spara energi.

Joakim: Det är inte första gången vi står inför en liknande situation?

Jens: Nej det är ju inte det, i början av 1970-talet så stod vi inför ett liknande läge, vi som samhälle var tvungna att minska på vår energikonsumtion. Och vi kommer snart in på anledningarna till att det blev så

Joakim: Belysning släcktes, tv, de två kanaler som fanns, slutade sända tidigt, kommuner sänkte temperaturer i idrottshallar och simanläggningar..

Håkan: har de någonsin höjts igen?

Joakim: hehe ja eller hur, vem har inte stått och huttrat i en iskall handbollshall eller simhall? Vi kommer att komma tillbaka till kampanjerna och dess effekter.

Jens: ja det gör vi. Men, undrar kanske någon nu, varför sitter Riksarkivet och pratar i sin podd om energisparkkampanjer? Jo det är nämligen såhär att det 1974, i skuggan av den stora oljekris som uppstått, tillsattes en kommitté, det är ju så vi gör när nåt skaver i det här landet – vi tillsätter kommittéer. Och denna skulle arbeta för att få oss att dra ner på elkonsumtionen. Numer bevaras den här kommitténs arkiv här hos oss på Riksarkivet. Väldigt spännande. Det är ju en sak som är så spännande med arkiv, man vet nästan aldrig vilket material som kommer att bli mer eller mindre superaktuellt igen.

Joakim: Historien går igen.

Jens: Den har en tendens att göra det och även om det givetvis finns mycket som skiljer från hur det ser ut idag så är det intressant att vi diskuterar samma frågor igen.

Jens: Vi kommer ju att prata om de här kampanjerna och deras konkreta innehåll men detta material är ju väldigt intressant rent visuellt. Det går inte att komma ifrån. Det visuella kommer ju lite på skam i just poddmediet och vi har därför skapat en sida på vår webbplats där ni som lyssnar kan se en del av det material som vi refererar till.

Håkan: du sa nåt om att det här var i början av 70-talet, var det korta kampanjer?

Jens: Nej, Jag är född under 1970-talets andra halva och vuxna i min närhet brukade ofta säga nåt i stil med "tomma rum är släckta rum". Så det här upprepades alltså in på 1980-talet iaf.

Joakim: De här kampanjerna undgick ingen och de pågick alltså en bit in på 80-talet. Kommittén var också verksam till 1982, eller om det var 1983, och kampanjerna bedrevs under hela denna tid även om det kanske var som mest intensivt i början.

Jens: Ja, de var definitivt allomfattande och kunde nog inte undgå någon, det affischerades på stan, i kollektivtrafiken, i dåtida media.

Håkan: som då bestod av SVT och SR.

Joakim: samt då i den tryckta pressen.

Jens: ja i pressen. Som sagt Tv och radio. Det delades ut foldrar och arrangerades alla möjliga olika typer av arrangemang. Pekka Langer-ledda energisparevenemang på Skansen. Omfattande kampanjer kanske, krasst uttryckt, på en nivå som inte riktigt funkar idag? Det där totala genomslaget.

Joakim: Nej, ibland verkar det ju nästan som att folk då hade en tendens att ryckas med i saker. "gå man ur huse" eller hur man nu ska säga det. Engagera sig.

Håkan: Det var innan Netflix.

Joakim: Det var ju det.

Håkan: Mer fritid att fylla?

Joakim: Tveklöst

Jens: Men i a f det var massiva kampanjer och det är nog många svenskar som minns detta, det pågick ju under så lång tid som sagt. Även om det kanske var som mest påtagligt, mest massivt, vintern 1974/75 och vintern därpå.

Joakim: En annan sån här känd kampanj från ungefär samma period är ju den kanske aningen mindre dramatiska om 6-8 skivor bröd. Som såg ut att ha Socialstyrelsen som avsändare, men som egentligen var det s k brödinstitutet.

Jens: Ja det är en annan 70-talskampanj många minns, kanske tydligare, men den pågick ju under en kortare period medan energispar kampanjerna pågick väldigt länge! Som sagt, ända in på 80-talet,

Joakim: Om jag fattat det rätt så fick ju brödinstitutet oss att faktiskt äta mer bröd, oklart hur mkt kanske, men hur gick det då för de statliga kampanjerna för neddragning av elkonsumtionen?

Jens: Vi ska återkomma till det längre fram men för att först ta reda på hur Sverige hamnade i detta läge så gör vi som vanligt och brukligt, vi tar storyn från början!

[Ljudklipp: flyglarm och explosioner]

Jens: Den 6 oktober 1973 attackerade en koalition länder, däribland Egypten och Syrien, Israel.

Håkan: Är detta det som kallas Jom kippur-kriget?

Joakim: Ja, Jom Kippur-kriget eller Oktoberkriget som det också kallas.

Jens: Mm men för att gå igenom krigets korta skeende lite hastigt så inleddes stridigheterna med att Egypten och Syrien anföll Sinai och Golanhöjderna. Den 25 oktober slutade kriget med en israelisk seger, om man nu kan prata om vinnare i krig.

Joakim: Vi kan nog säga att de anfallande parterna inte var så nöjda med krigets utgång i a f.

Jens: Nej för Efter nederlaget i kriget så svarade i a f de oljeproducerande arabiska länderna med att bojkotta länder som hade stöttat Israel i kriget.

Håkan: Vilket i regel var länder i väst.

Jens: Ja det var organisationen OPEC, en sammanslutningen oljeexporterande länder, som beslutade om att kraftigt dra ner på produktionen av olja, och att inte leverera olja till länder som stödde Israel. Dessutom höjde man priset på råolja, från ca 3,01 dollar per fat till 5,12.

Joakim: Nästan fördubbling, eller i af runt 70%.

Håkan: Ja och senare under vintern så höjdes det igen, till över 11 dollar per fat.

Jens: För att använda kvällstidningsord, en Prischock.

Joakim: ja kriget orsakade alltså stora omvälvningar i världsekonomin och man kan kanske i någon mån säga att efterkrigstidens stora ekonomiska framgångsepok upphörde här.

Håkan: Och samtidigt gick Sverige in i lågkonjunktur och inflation. För att än mer dra paralleller till det som nu sker alltså.

Jens: Ja, många av västvärldens länder hade ju mer eller mindre haft permanent högkonjunktur sedan andra världskrigets slut och som det nya läget utvecklades blev detta väldigt kännbart för industriländerna i väst

Håkan: Som t.ex. Sverige.

Jens: Ja däribland Sverige men i a f länder som ju saknar petroleumtillgångar

Håkan: och som samtidigt också var extremt oljeberoende. Men ok, oljekris. Varför hade Sverige elkris p g a oljebrist?

Jens: Jo för på den tiden kom ca 75 % av all energi i Sverige från just oljan. Och därför var det viktigt att dra ner på användningen av både elförbrukningen och oljans andra användningsområden.

Joakim: t ex drivmedelsförbrukning.

Håkan: alltså kort och gott åka mindre bil.

Joakim: ja.

[Ljudklipp: elbrus]

Joakim: Vi behövde spara energi. Nu bums.

Håkan: ja det var tydligt.

Joakim: Redan vintern 1973/74 hade det förekommit sparinformation i Sverige och i oktober 1974 tillkallade man en särskild Energisparkkommitté med den tydliga uppgiften att genomföra en massiv kampanj den kommande vintern.

Håkan: Ja och det pratades ju rent av om ransonering av el i värsta fall. För drivmedel hade vi faktiskt en kort ransonering vintern innan. Nåt som varit väldigt ovanligt i fredstid.

Joakim: Ja det var en några veckor lång ransonering av bensin, det fanns tryckta ransoneringskort t o m. Det var i januari 1974?

Jens: Ja men nu skulle man alltså främja ökad sparsamhet med energi och på så sätt nå en bättre hushållning med energiresurserna.

Håkan: Och det Detta skulle man alltså åstadkomma bl. a genom praktiska råd och upplysningar till hushåll, näringsliv, organisationer m m.

Jens: I sin programförklaring framhöll också kommittén tydligt de risker som finns med att vara beroende av energitillförsel från utlandet. Där då förvecklingar eller olika kriser utomlands kan, och bevisligen gör, utlösa problem.

Joakim: Lite som i den nuvarande situationen med andra ord.

Håkan: Exakt!

Håkan: Och eftersom Sverige då till 75% litade på Olja till sin energiförsörjning så fattar alla att det blev jobbigt. För att jämföra så hade oljan stått för 40% av energin 1950.

Joakim: Vad kom övrig energi från?

Jens: På 70-talet?

Joakim: Ja

Jens: Ungefärliga siffror men vattenkraft 15% och resten kärnkraft, kol och koks, ved och avfall. Till kommitténs första möte var knappt 30 personer, närmre bestämt 28, kallade. Det var representanter från de stora fackföreningarna, industridepartementet, handelsdepartementet, försvarsdepartementet, Konsumentverket, Planverket, Industriverket och gud vet vad. Alla verk. Alla berörda skulle uppenbarligen få komma till tals.

Joakim: även VPK ser jag i kallelsen, politiker.

Håkan: energipolitik. Och kanske politik och det offentliga rent allmänt, var en mer manlig domän då. Hur såg representationen ut om vi pratar könsrepresentation?

Jens: Om vi utgår från namnen så var 2 av de 28 kallade kvinnor. Sett med vår tids ögon märkligt, energipolitik påverkar ju alla. Men som du sa, det var annorlunda då. I a f första mötet hölls den 18 november 1974 och man skred snabbt till verket – en kampanj skulle ju ut snabbt.

Joakim: Redan under vintern.

Jens: Ja redan under vintern och för det här hade man fått 6 miljoner kr.

Håkan: Omräknat i dagens värde?

Joakim: Mellan 40 och 50 miljoner kr typ?

Håkan: Det var hela samhället som skulle spara, när vi gått igenom materialet så är det tydligt att man lyckades rikta kampanjerna åt så många olika håll. Anpassade efter målgrupp, var det här en medveten strategi?

Jens: Ja, detta var nåt man konstaterat på de första mötena, att om kampanjen skulle slå igenom brett i samhället så måste den också riktas mot de olika målgrupperna. Detta går att läsa i mötesanteckningarna som bevaras i arkivet. Det går alltså inte att ha en generell kampanj. Redan inledningsvis delade man in kampanjen och arbetet i olika grupper. Hushåll, offentlig sektor och industrin.

[Musik]

Jens: En bombmatta till kampanj rullades ut. Ingen svensk kunde undgå detta.

Joakim: I a f inte någon som med jämna mellanrum lämnade hemmet.

Håkan: jag har sett en siffra nån stans i arkivet där det i a f hävdas att 90% av befolkningen i landet uppgav sig ha på något sätt ha tagit del av denna kampanj.

Jens: Låter rimligt med tanke på kampanjernas omfattning. Vi måste ju komma ihåg att det då kanske var lättare att dominera ett utbud, i brist på bättre ord, det fanns två tv-kanaler och folk tittade på dem. Gick nåt där så såg de som såg på tv inslaget.

Joakim: Det var alltså i alla dåtidens media?

Jens: Yes, och det var saker som skickades hem till hushållen.

Håkan: Samtliga hushåll?

Jens: Samtliga! Det var på reklamtavlor, s k billboards, i kollektivtrafiken, i pressen. Dagspress, veckotidningar och fackpress. Överallt. Det trycktes upp foldrar, Det trycktes upp 30 miljoner tennsticksaskar med energisparmotiv. Folk rökte mer då. Tidningen *Råd och rön* gjorde ett specialnummer uteslutande om energisparande.

Håkan: Hur såg det första utskicket till samtliga hushåll ut?

Jens: Det var en folder med energispartips som sändes ut till hushållen vecka 3 och 4 1975.

Ackompanjerat av annonser i press och en "trailer" på TV som meddelande om att "nu kommer foldern".

Håkan: Kanske lika bra det så att utskicket inte hamnar direkt i sopkorgen.

Joakim: Informationsförmedlingen såg klart annorlunda ut då.

Jens: Radikalt. Jag måste bara påminna er som lyssnar att det på Riksarkivets hemsida finns en sida med material från dessa kampanjer. Det kan vara kul att faktiskt titta på det vi pratar om. Men ja, informationsförmedlingens möjligheter var annorlunda. Helt klart.

Joakim: Det är ju på ett sätt lättare idag då i stort sett vem som helst kan bereda sig plats i bruset och informera om valfri sak men å andra sidan blir det kanske svårare idag att nå igenom det där bruset. Det finns ju så mycket information idag.

Håkan: Ja vi nämnde ju det nyss men visst, det var kanske lättare att faktiskt nå fram då. I a f för den som faktiskt hade möjligheten.

Joakim: Och det hade man ju om man fått 6 miljoner kronor för att informera svensken om energisparande.

Håkan: Haha ja, sen hade det kanske ju även formen av envägskommunikation, det är ju också lite annorlunda än idag.

Jens: Ja absolut fast folk hade åsikter även då såklart. Dels skrev många brev till Energisparkommittén. Ris, ros, tips osv. Folk engagerade sig. Sen gjordes det flera undersökningar om hur folk mottagit kampanjerna men jag tänkte vi skulle hålla oss kvar vid själva kampanjen ett tag för att senare komma in på reaktionerna från dess målgrupper. Jag nämnde *Råd och rön*, i samma veva som hushållen fick den där foldern sig tillsänd så kom Konsumentverket alltså med ett specialnummer av råd och rön.

Joakim: Konsumenttidningen?

Jens: Ja den finns ju kvar. Och då skickades den ut till tidningens 100.000 prenumeranter.

Joakim: Energisparkommittén gav dessutom ut ett par egna återkommande tidningar, dvs med regelbunden utgivning. Alltså vid sidan om alla foldrar och informationsmaterial.

Jens: Ja, tidningarna, om man nu kan kalla dem det, *Energihushållning* och *Spar energi i kommun och landsting*. Vissa nummer av dem är bara nåt uppslag men de innehåller i a f uppmuntrande läsning om lyckade energisparåtgärder, tips osv.

Håkan: Men tillbaka till den där första foldern då, som sändes ut till alla hushåll, vad innehåller den? Vi fick inte nåt svar.

Jens: Jag sitter och tittar i denna folder nu, med den lilla söta energispargrisen på framsidan. Den och illustrationerna i foldern är framtagna av Staffan Lindén. Om man bara går på namnet en kanske inte jättekänd illustratör, men jag tror nog att många människor, även idag, känner igen Staffans tecknarstil. Foldern innehöll konkreta energisparråd beträffande värme och ventilation, varmvatten samt resor och bilen. T.ex. det där med att om man sänker bara en grad så spar man 5-7 % energi, om man ska vädra, se till att göra det snabbt. Man ska duscha istället för att bada i badkar. Klassikerna alltså. Frosta av kyl och frys ofta.

Joakim: På den tiden var de inte självavfrostande.

Jens: Åka kollektivt och om man måste ta bilen, åk gemensamt i den. Alltså "kompisåka" som det uttrycktes eller som vi idag kanske skulle säga, carpool.

Håkan: Den där lilla grisen har jag sett på små märken, klistermärken som skickades ut så att folk skulle sätta dem vid strömbrytare hemma eller kanske på jobbet så att det blev som en påminnelse om att släcka eller stänga av.

Jens: Ja! Jag har sett dem, det är liksom som små frimärken. Det finns flera såna orörda kartor i arkivet.

Håkan: Just dem! Man använde ju även den tidens TV som medium. Det fanns anslagstavlan, och om det finns unga lyssnare som inte tittar på linjär tv så kan jag berätta att Anslagstavlan är

Joakim: Finns det kvar?

Håkan: ett kort program som visar samhällsinformation.

Jens: Precis, inslag i SVT alltså och i Sveriges Radio fanns ett miniprogram som kallades "konsumentkortisar". tog flertalet gånger upp energisparandet.

Håkan: Vissa av de här filmerna som sändes hade anpassats för när de skulle sändas. De innehöll tex uppmaningar att sänka innetemperaturerna före semesterresa och sändes före längre sammanhängande helger och sportlov.

Joakim: Det syns ju även i det övriga materialet, anpassning till årstider. Speciellt utformade julkort framtagna av kommittén – ”ha nu en god jul men se till att spara energi” typ. Speciella Annonser inför jul, jag tittar på en nu, där det står att julen ska firas med måtta, i a f vad gäller energi, den säger inget om annan måtta. Ska man Tända en brasa så drar man givetvis ner på övrig värmeförsel. Och använder man ugnen så laga fler rätter samtidigt. Åker man bort över jul så ska man sänka temperaturen och, givetvis, åker man tåg eller buss.

Håkan: God jul. Kan vi prata lite om dessa filmer man gjorde. Alla är ju inte superkorta inslag från Anslagstavlan.

Jens: Nej vissa är längre. Vi har tittat på några stycken som ingår i arkivet efter kommittén. Det är en film på ca en kvart där Bert-Åke Varg medverkar och spelar en vad energi anbelangar slösaktig pappa som läxas upp av sin dotter i olika situationer.

Joakim: Bert Åke Varg, mångårig skådis men för de allra flesta kanske mest känd som den buttre men godhjärtade fartygsmaskinisten i SVTs långkörare Rederiet.

Jens: Troligen. I denna film, *Rätt spar*, så är det scener med pappan och dottern i olika situationer som på olika sätt visar när och hur man kan spara energi. Blandat med lite mer faktsäckade inslag om energikonsumtion

Joakim: Filmen har en tydligt komisk ansats och inleds som en skräckfilm eller rysare. En okänd person kommer in i ett sovrum där nån ligger och sover. Det är spänningsmusik och en kniv höjs...

[Ljudklipp: *Rätt spar*]

Joakim: bara för att tittaren får se Bert Åke försöka få ut pengar ur en spargris! Som visar sig vara dotterns spargris.

[Ljudklipp: *Rätt spar*]

Jens: Tittar vi vidare vad gäller det komiska anslaget så finns ju en annan film, *Snacka om energi* med Lasse Åberg. Den handlar om att Lasse Åberg får ett uppdrag av Energisparkkommittén att komma med idéer till filmer men de blir refuserade och då blir filmen om de refuserade filmerna själva filmen

[Ljudklipp: *Rätt spar*]

Håkan: Känns väldigt Lasse Åberg skulle jag säga.

Joakim: Ja verkligen. Energisparkkommittén tog fram andra program som jag vet att organisationer kunde låna på videokassett för att visa, kanske på sitt företag eller hembygdsförening. Ett exempel på en sådan är ett program med Lars-Gunnar Björklund. SVT-profil i det gamla gardet, Hylands pojkar. I programmet, beskrivet som ett ”Hålligång om energisparande” blandas underhållning och fakta i en ansats att sprida information.

Håkan: Själva definitionen av Infotainment.

Jens: Den tredje och sista filmen jag vill ta upp är en animerad film med den kanske lite träiga titeln *Spar energi i hus*.

[Ljudklipp: *Spar energi i hus*]

Jens: här har man strukit "tainment" och slängt ambitionen om underhållning överbord och gått på kall, torr fakta. Men den är värd att nämna ändå. Filmens animatör är nämligen Johan Hagelbäck som bl.a. gjort vinjetten till Fem myror.

Håkan: Och tror jag en hel del animationer i själva programmen?

Jens: Säkert men också en hel del annat.

Joakim: Direktriktad reklam eller om man så vill propaganda, oavsett form, det har vi hört att man arbetade med men gjorde man mer? Vi har vart lite inne på att det kanske var lättare att få landet på fötter på den tiden och någorlunda gå i gemensam takt. Man kunde alltså låna videofilmer från Energisparkkommittén för att visa i den lokala knypplings-föreningen.

Jens: Ja det samarbetades i princip på alla ytor du kan tänka dig. Kan ta som exempel att Energisparkkommitténs skrev till Studieförbunden och uppmanade att man skulle hålla speciella energisparcirklar eller ta upp det i befintliga. Det specificeras inte men säg att nåt studieförbund arrangerar drejningskurser, då skulle det alltså klämmas in det här med energisparande.

Joakim: "Stäng av drejskivan när du pausar" typ

Jens: Knyppling borde vara bättre? Eller då som också föreslås, kunde det tas upp i speciella cirklar.

Håkan: Studieförbunden, alltså typ ABF, Medborgarskolan

Jens: ja. Det har vi ju tagit upp men man anpassade budskapet och dess utformning efter mottagare. Breda kampanjer

[Musik]

[Ljudklipp: tärning som rullar på bord och spelpjäser på brädspel]

Joakim: 1, 2, 3, 4, 5 jag kom på ruta 79 och då står det att....

Håkan: Vad gör ni för något?

Joakim: Vi sitter här och spelar *Energisparspelet* och jag har just hamnat på en ruta som säger att jag slösade med energi i morse eftersom jag diskade och sköljde med rinnande varmvatten. Som straff ska jag gå fyra steg tillbaka.

Håkan: Ser kul ut.

Jens: Vi var som hastigast inne på skolorna tidigare och detta spel från Energisparkkommittén är givetvis riktat mot barn och unga. De ska genom spelet lära sig hushålla med energi och lära sig om konsekvenserna av olika beteenden. Vi har ju också pratat om bredden i dessa kampanjer, alltså att

de skraddarsyddes för olika grupper. Vi har nämnt det där specialnumret av Råd och rön, det hade även skickats till skolor och antalet ex av tidningen som skickades till skolorna var 1.2 miljoner.

Joakim: Oj, det låter som en ganska stor bunt tidningar, hur många skolelever fanns det i Sverige våren 1975?

Jens: Vete tusan men 1.2 miljoner?

Håkan: En och annan lärare fanns det såklart också.

Jens: Hur som så var själva innehållet riktat mot mellan-, hög- och gymnasiestadiet. Numret innehåller givetvis information om sparande av energi. Med fokus på ungdomar och barn. I Ett reportage har man besökt en skola i Spånga och pratat med elever om vad dom vet om energi och varför vi måste spara. På frågan om vad man själv kan göra så säger Ulf, 17 år att han personligen kan dra in på mycket men att gränsen går vid stereoanläggningen hemma.

[Ljudklipp: "Scratchande" ljud från en skivspelare och vinylskiva]

I samma tidning framgår det längre fram att en skivspelare, förstärkare och högtalare är rätt energisnåla apparater och det kostar typ 1 öre att spela en LP-skiva.

Joakim: Bara att rocka på Uffe

[Ljudklipp: Ljud av nål som läggs på en vinylskiva samt musik]

[Ljudklipp: "Scratchande" ljud från en skivspelare och vinylskiva]

Jens: Ja fast nu lägger ju Råd och rön in en brasklapp här och menar att alla bäckar små bidrar så kanske ska man undvika stereon? Det är upp till individen. . Vidare kan man läsa om en dag i den slösaktige Herr Olssons liv. Herr Olsson är en oerhört slösaktig herre med icke avfrostad frys, tv:n på ständigt och fönsterna på vid gavel även fast elementen är på max. Kör bil till jobbet osv.

Håkan: Det var tydligt att Energisparkommittén ansåg att det var viktigt att rikta sig mot skolan. Ser vi bortom detta specialnummer av *Råd och rön* så var det massa annat riktat material, spelet ni just hörde om, posters, foldrar, material för temadagar, tipspromenader osv.

Jens: Material som skulle förvandla skolungdomen kloner av den förnumstiga flickan som läxar upp sin pappa i filmen. Nej då, men det var tydligt att man såg skolans värld som viktigt yta för information. Att det var viktigt att liksom så ett frö här.

Håkan: Och givetvis anpassade man materialet till de olika målgrupperna inom skolans värld, det är ju skillnad på att försöka få lågstadiebarn och gymnasieungdomar att ändra sitt beteende.

Joakim: Javisst, tittar man lite översiktligt på materialet så är andemeningen densamma men det material som riktas till de allra minsta barnen innehåller t.ex. fler illustrationer.

Jens: Sen hade vi ju den där grejen med Pecka Langer på Skansen under Energispardagarna 22-28 september 1980, nämnd i inledningen. Det är möjligt att det riktade sig till alla målgrupper, vuxna och barn, men om man tittar på materialet så är det tydligt att det är fokus på skolan och barnen. Hela skansen togs över och det var informationsstationer och tipspromenader, man kunde vinna cyklar. Och avslutningen var ett festligt tillfälle på Sollidenscenen söndagen den 28 september lett av Lasse Berghagen och då alltså Pekka Langer men även hans parhäst Carl-Uno Sjöholm.

Håkan: Han hade ju även varit med i en film om energisparande på anslagstavlan.

Joakim: Lasse?

Håkan: Pekka Langer alltså.

[Musik]

Håkan: Hur reagerade allmänheten på de här kampanjerna? Jag tänker liksom rent principiellt men också om folk i allmänhet började spara energi.

Jens: Just det var man från Energisparkommitténs sida väldigt mån om att ta reda på. Man gjorde faktiskt flera undersökningar för att kolla hur dessa kampanjer hade mottagits. En av dem finns faktiskt att ladda ner som öppen data från Riksarkivets hemsida, så vill man veta hur svenska folket mottog dessa kampanjer, gå in där och ladda ner! Nej men som sagt, man ville verkligen veta.

Joakim: Det kan ju ha att göra med att man vill att informationen dels når fram men också så att man kan skruva lite på den framöver.

Jens: Absolut. I a f enligt en sådan här undersökning vintern 1974/75 uppgav sig i a f 90% av de tillfrågade att de på nåt sätt hade tagit del av kampanjerna. Som det står uttryckt i ett av Energisparkommitténs interna PM, så innebär det att man anser sig uppnått i det närmaste "mättnadsnivå" vad gäller uppmärksamhet. De sista 10 % kanske anses onåbara.

Håkan: Hade det faktiska budskapet nåt fram då?

Jens: Vi återkommer säkert till det i avslutningen men visst, i dessa undersökningar så är det många som uppger sig ha ökat sitt medvetande och faktiskt även dragit ner, eller i a f försökt, på energianvändningen. I första hand verkar det varit belysningen som drogs in på. En mätning från månader senare så har 55% sagt att de spar in på värme och varmvatten.

Joakim: I kampanjmaterialet hade man uppgivit att "Cirka 10-40 % av en lägenhets oljeförbrukning går åt till produktion av varmvatten". Uppenbarligen hade folk lyssnat.

Jens: Sänkt temperatur verkar också vara poppis. Oklart hur mycket dock.

Joakim: Du nämnde tidigare att folk skrev brev till kommittén också. Alltså en form utav reaktion. Du sa ris och ros, vad menar du mer det?

Jens: Ja det skrevs brev, den tidens sätt att kommunicera vid sidan av telefonsamtal. Dessa brev kom från privatpersoner och när jag säger ris så är det en hel del personer som skrivit in och tycker att kampanjerna visar på en storebrorsattityd mot den vanlige människan. Det finns också exempel på när privatpersoner skriver in och ondgör sig om att nån annan slösar med energi.

Joakim: nån slags angiverisystem?

Jens: haha ja fast det var ju inget som kommittén frågat efter eller så. Men i arkivet så hittar jag t.ex. ett brev från en person som observerat att ett daghem, eller dagis, i denne persons bostadsområde har tänt både på kvällar och på helger, går det verkligen för sig?

Håkan: vi kanske ska låta både brevskrivaren och dagiset vara anonyma?

Jens: Helt klart men såna brev finns. Nåt som slår mig är för det första att många brev är väldigt välformulerade sig, jag vet inte om folk förr uttryckte sig bättre i text. Det finns också en hel del brev, kanske framförallt kritiska sådana som har en ironisk touch, en person skriver och ber inledningsvis om ursäkt för skrivstilen – som f ö är alldeles utmärkt – ”jag sitter med släckt lyse och inetemperaturen är så kall att handen skakar”. Själva sakfrågan i brevet är att personen vill införa sommartid året om för att spara energi. Andra menar att kampanjernas utformning är olämplig och att man skriver vanliga medborgare på näsan, medborgare som går på knäna av inflation och skatter. ”De statliga förmyndarverken som ständigt ska göra livet surt för medborgarna”. ”ta bort allt som är trevligt och gör tillvaron så grååå som möjligt – ni spar inte på ER skrivklåda-energi i a f”. Jag har också sett folk som anmärker på delar av kampanjernas språkbruk, alltså vad man uppfattat som typ syftningsfel o dyl.

Håkan: som vi konstaterade inledningsvis, detta var innan Netflix.

Jens: Precis, man kanske hade mer fritid att lägga på att skriva brev till myndigheter t.ex.

Joakim: Nu hade de kanske nöjt sig med att skriva en arg kommentar på Energisparkkommitténs Facebook-sida, för en sådan hade de säkert haft. Men om vi vänder på det då, ros? Du sa att det var både ris och ros.

Jens: Ja majoriteten av de brev man fick tillsänt sig av privatpersoner är helt klart positiva. De allra flesta vill bara beställa informationsmaterial eller få ytterligare råd om hur de kan spara energi men det är också många som själva har rätt så konstruktiva förslag.

Håkan: På hur själva kampanjerna ska utformas eller hur man ska spara energi?

Joakim: Både och! vad gäller kampanjernas konkreta utformning och för hur man rent konkret kan spara energi!

Håkan: Har du nåt exempel på konkreta förslag?

Jens: Ja det kanske är roligare att ta nåt som avviker lite, jag menar många förslag är av den kanske lite trista typen ”installera treglasfönster” osv men vissa har intressanta och lite roligare grejer. En äldre dam från Blomstermåla, enligt utsago från ”sekelskiftet” och av ”idel vana” sparsam skriver och

tipsar om att man i energisparande syfte kan laga mat enligt följande metod, som är ungefärligt beskriven: koka upp snabbt, krydda. Ta av från plattan och slå in kastrullen i tidningar och isolera med kuddar och filt. Då lagar maten sig själv av värmen. Ett slags långkok som tar några timmar.

Joakim: låter nästan som nån hipstergrej

Jens: Eller hur? Det kunde bli stort igen. Hur som helst, det ska enligt denne person fungera för både baljväxter och kött. Fantastiskt. Vi kommer att publicera receptet på Riksarkivets hemsida. Nej skämt åsido, man ska inte driva med människors faktiskt ärliga avsikter att hjälpa till. Man ville bidra och såsom arkiven är ordnade så går det givetvis att se kommitténs svar på denna kvinnas brev

Joakim: Vad skriver de till svar då?

Jens: Att de är tacksamma för tipset och att det i en senare skrift faktiskt kommer att komma tips på hur hushållen faktiskt kan använda ugnens och spisplattornas eftervärme i energisparande syfte

Håkan: Kanske lite annorlunda än hon föreslagit

Jens: Troligen men ändå. Dessutom skickar de med en affisch om energisparande som tack. Fint ju.

Joakim: Jag har kollat igenom arkivvolymerna med pressklipp och hittat ett roligt exempel på när man kan utnyttja eftervärme. Eller i a f värme som nån slags biprodukt. Vin och sprit, eller vin och spritcentralen som det riktiga namnet är, de hade sin verksamhet i en del av Stockholm som numer är en framväxande stadsdel vid Liljeholmen.

Jens: vid Årstaviken.

Joakim: Ja och där skulle man skicka spillvärme från Vin och Sprits destilleringsprocess till ett nytt fjärrvärmeverk som skulle kunna värma upp 7000 bostäder i Årstaområdet. Den numer kringliggande stadsdelen fanns alltså inte.

Jens: Apropå det där med måttligheten, det kanske rent av var bra att dricka sprit vid jul!

[Ljudklipp: champagneflaska öppnas och sorl av pratande människor]

Håkan: Åter till breven har du nåt mer exempel?

Jens: En person från Stockholm skriver till kommittén och upplyser om att det finns ett transportmedel som är väldigt energisnålt, nämligen cykeln! Brevskrivaren föreslår att en del av kampanjens medel bör styras om så att den propagerar för cyklande. Propagandan, hans egna ord, ska riktas mot privatpersoner och kommuner, så att de senare förbättrar förutsättningar för cyklisterna. Känns som han var lite före sin tid. Ett annat brev är en privatperson som har ett väldigt konstruktivt förslag på hur kampanjen ska utökas och kanske byta lite fokus.

”Överallt möter vi i dagarna märket ”spar energi – det tjänar du på”- Onekligen ett tilltalande motiv för alla som läser det men appellerar detta slagord inte mest på vår personliga egoism?[...] energiförbrukningen borde inkludera ett ansvar gentemot jordens råvaror och den framtida

generationen". Han tycker också att märket med den lilla grisen ska bytas ut till ett med en jordglob och texten ändras till "Spar energi – jorden tjänar på det". Dessutom har han föreslagit en design. Jag tycker att detta är två brev som kanske är före sin tid i någon mån.

Håkan: Innan vi går vidare. Nått annat kul fynd band korrespondensen i arkivet?

Jens: Ja jag har en rätt kul, och kanske lite snopen grej, jag hittade i arkivet i Energisparkommitténs korrespondens. Energisparkommitténs kampanj ska ha uppmärksammats och fått meddelanden av affischeringsföretagens förening. Man skulle få deras utmärkelse "1974 års guldpalett", det meddelas i ett brev från föreningen. Priset ska delas ut på ett flott hotell i Stockholm. Sen i ett brev daterat tre dagar efter ceremonin, så skriver föreningen ett ursäktsbrev där man beklagar "det misstag som begicks i samband med prisutdelningen av 1974 års guldpalett". Man beklagar att misstaget, uppdragats en timme före utdelningen och beklagar de "personliga olägenheter" man orsakat.

[Ljudklipp: trombonljud]

Jens: Det är ju lätt att dra slutsatsen här att Energisparkommittén inte alls fått nått pris trots att man brevlades meddelats att man skulle vinna. Pinsamt för alla. Jag har tittat i mötesanteckningarna runt den här perioden för Energisparkommitténs arbetsgrupper för att se om detta nämns men om det har gjorts så har det i a f hamnat utanför protokollet. Och jag hittar dessvärre ingenting om detta i den utgående korrespondensen. Så det är ju inte HELT säkert att det gick till just såhär.

Joakim: Akward för att använda ett internationellt uttryck. De kanske ignorerade ursäkten helt enkelt.

[Musik]

Håkan: Hur märktes detta i samhället rent allmänt? Vi nämnde iskalla idrotts- och simhallar, påtaglig påverkan.

Jens: Ja det märktes definitivt ute i samhället. Statliga myndigheter FÖRBJÖDS att ha varmare än 20 grader i lokalerna. I en genomgång av kommuners konkreta åtgärder har jag sett att i Hörby så kom det en regels som sa att det måste vara minst 10 stycken fotbollsspelare på planen för att belysningen skulle tändas.

Håkan: Fan ta den som inte dök upp på träningen så man bara blev nio

Joakim: nån förbipasserande kunde kanske hoppa in?

Håkan: Jag har sett att då på 70-talet så stod skolorna för 20% av en kommuns energikonsumtion. Nu var det ju knappast nån som tyckte att detta skull upphöra, skolan måste ju få verka men

Jens: Energisparkommittén skickade enkäter till kommunerna för att kolla hur deras arbete gick. Örnsköldsvik redovisade en oljebesparing på 15% och en nedgång i elförbrukning på 9%.

Håkan: Det är ändå rätt imponerande.

Joakim: Ja om man vill så går det tydligen. Mycket av åtgärderna var ju av arten att släcka ner belysning som uppfattades som slösaktig och överflödig. Det är ingen stor post men det blir en tydlig signal.

Jens: Det är återkommande det där med den "psykologiska effekten", och det pratas ju det om än idag. I januari 1975 skrev Sveriges köpmannaförbund

Joakim: en näringslivsorganisation för företag med verksamhet inom parti-, digital- och detaljhandeln.

Jens: Bra förtydligande. De skrev till sina medlemmar i energisparfrågan. Man skulle helst hålla lokalerna i den temperatur som rekommenderades, dvs ca 20 grader. Vad gäller belysningen så menade man att energiåtgången för fönsterskyltning, utomhusskyltar och fasadbelysning har endast marginell betydelse. "Köpmannaförbundet anser ändå att detaljhandeln av psykologiska skäl kan medverka till sparande på belysningsområdet".

Joakim: Det här är ju bara exempel, och vi har ju varit inne på det rätt mycket nu, men detta var ju så brett, typ alla var med! Alla organisationer och sammanslutningar värda namnet gjorde såna här utskick med förhållningsregler och råd. Alla organisationer hade liksom en samordnare, eller i a f uppmanades ha en, en sparledare. På nån myndighet, jag minns inte vilken, kallad "Kilowattjägaren".

Jens: Nåt att ha på CV:t.

Håkan: I det där utskicket jag nämnde just från Köpmannaförbundet så uppmanade dom även medlemsföretagen att i sitt fikarum sätta upp den folder som skickats hem till alla hushåll. Så om den hastigt hamnat i papperskorgen hemma så fick man se den på jobbet!

Joakim: Det undgick ingen.

Håkan: Det här med 20 grader i lokalerna verkar ju gälla överallt, det lanserades t o m som inte bara en nödvändig temperatur för att hålla nere energikonsumtionen, det var rent av en bättre temperatur för oss. Energisparkommittén skickade nämligen ut ett pressmeddelande i februari 1975 som meddelade att forskning faktiskt visade att vi yrkesmässigt presterade bättre i just den temperaturen, högre temperaturer gjorde oss såsiga i huvudet kanske man rent av kan bli 50% mer effektiv om man har 20 grader på dagen och nån grad lägre på natten.

Joakim: Ja det där med 20 grader gällde i hem och typ arbetslokaler, i andra platser skulle det vara lägre. Typ lager osv. I Energisparkommittén-arkivet, bland kampanjmaterialet, har jag sett en typ utav tunn plast-termometer i ett utskick.

Jens: Ja den har jag sett. Det är en svart tunn termometer som visar just 20 som nåt centerläge, blir det högre så "varnar" den liksom. Det står t o m på den att endast nån procent av befolkningen har behov av högre än just 20 grader. Och det står att 18 grader är ultimat sovtemperatur. Det kanske ligger nåt i det. Det fanns dock vissa energibesparande åtgärder som skapade rent av farliga

situationer. Vintern innan, då det varit besparingar hade man i Göteborg valt att dra ner på belysningen på vägarna och det hade fått konsekvensen att olyckorna i trafiken ökat.

[Ljudklipp: Bilkrock]

Håkan: Oj, ja det kan ju vara en rätt allvarlig konsekvens ja. Att stänga av typ julbelysning och neonskyltar kan jag fatta men..

Jens: Ja jag har inga detaljer om arten av själva olyckorna men i handlingar, korrespondens, pressklipp och mötesprotokoll så diskuteras detta. I Göteborg så hade man i a f dragit ner belysningen och trafiken minskat med 25% men olyckorna i antal ökat med 10%. Olyckor i mörker hade ökat än mer, typ 30%.

Joakim: Den radikala minskningen i trafik kanske hade mer med bensinpris och sparbetende att göra än neddragningen i belysningen av vägarna.

Jens: Låter rimligt även om jag själv inte gillar att köra i mörker. Vintern 74/75 ville man i a f inte råda någon kommun att dra ner på viktig vägbelysning.

Håkan: Hur hade man resonerat vintern innan då?

Jens: Jag vet inte men jag tror att det i a f i delar av Göteborg hade sett ut så att man släckt varannan lykta helt enkelt. I januari 1975 hade Energisparkkommittén, polisen och Trafiksäkerhetsverket sammanträtt och konstaterat, återigen, att inskränkningar av gatubelysningen gav lite i energisparande och att det kanske snarare var den där psykologiska verkan. I ett senare skede uttalade sig polisen angående ett från Energisparkkommittén föreslaget belysningsförbud mellan 23-07 för affärsskyltar och skyltfönster. Rikspolisstyrelsen menar här att detta skulle öka risken för inbrott i dessa butiker då en god belysning är en fungerande förebyggande åtgärd. Dessutom menar man att det ökar otryggheten och att risker för brott mot enskilda personer ökar om det skulle genomföras. I vändande post svarar Energisparkkommittén att man efter att tagit del av polisens åsikter valt att inte gå vidare och rekommendera förbudet.

Håkan: Det är f ö något jag hört nämnas i den nu aktuella energispardebatten – sänkt eller avstängd gatubelysning ökar otryggheten och ökar risken för brott.

[Ljudklipp: elbrus]

Håkan: Vi har ju pratat om de konkreta förändringarna i samhället, ingen julbelysning, sänkt temperatur osv men som samhälle, visst hände det något i hur vi såg på energin?

Joakim: Ja absolut, Energipolitik blev under 1970-talet och därefter ett centralt politikområde, nåt man pratade om. Och kampanjerna funkade ju i någon mån, 6 % minskade energianvändningen 1974 jämfört med året innan. Säkert senare med.

Jens: Ja och på nåt sätt väcktes en medvetenhet om att oljan inte skulle räcka för evigt. En olja som fram till krisen faktiskt hade varit rätt billig.

Håkan: Ja och en annan stor konsekvens blev att västvärlden började söka alternativ till olja, såsom kärnkraft.

Joakim: Ja man började alltså debattera kärnkraft och andra alternativa energikällor.

Håkan: Teknikutveckling kanske bidrog till att man rörde sig bort från oljeberoendet.

Jens: En annan tydlig effekt här i landet var att byggnormerna ändrades, kanske mest visuellt spårbart i mindre och kanske färre fönster på byggen i krisens efterdyning. Det kanske har ändrats idag, vi har också bättre fönster idag.

Joakim: Oljepriset, alltså det som utlöste krisen från början, gjorde ju även att man började exploatera olja i andra delar av världen. Vilket också påverkade läget globalt.

Jens: Det fanns under perioder efter 1974 och framåt ett reellt hot om nya restriktioner och faktiskt ransonering, bl.a efter revolutionen i Iran 1979, men det blev aldrig så, kampanjerna byggde på frivillighet för de enskilda medborgarna. Och i viss mån regler för statliga myndigheter.

Håkan: kanske mest presenterat som privatekonomiska incitament för sparande. Det känns ju lite igen som det ser ut idag?

Joakim: Det gör det ju verkligen. Vi står ju inför ett läge idag som påminner lite om läget när kampanjerna 74/75 drog igång, p g a bl. a händelser i andra länder så måste vi se över vårt energibruk. Det är nödvändigt. Inte bara för det privatekonomiska.

Håkan: Men, och det visar ju de här kampanjerna vi pratat om, information kan uppenbarligen få människor att reflektera och i bästa fall energispara även då det kanske inte ger dem ekonomiska fördelar.

Jens: Energisparkommittén avslutade sitt arbete 1983, man bjöd ledamöterna på lunch i Rosenbads gästmysal som avslutning den 8 juni.

Håkan: Kanske långkoksgrytan med kuddar?

Jens: Ja kanske det. Åren 1974 till avslutningen 1983 så spenderades i a f över 100 miljoner kr på informationskampanjerna. I den tidens pengar alltså. Nåt ledde det till.

Det har varit extremt intressant att få grotta ner sig i det här materialet, Riksarkivet har ju som alla vet många guldkorn i sina kulvertar men det är inte varje dag som ett material blir så superaktuellt som det här materialet nu blivit. Nu står vi i Sverige, och givetvis andra länder, inför ett liknande läge och det är bara hoppas att vi även denna gång rider ut stormen och kommer ut på andra sidan med ett kanske mer hållbart sätt att se på energi, dels på hur den framställs men också från vem vi köper den. Det har ju nämnts att energisparkampanjerna som drogs igång vintern 74/75 verkligen fick en

sänkning i elförbrukningen och det är ju bra men kanske är den största vinsten den påverkan detta fick på det allmänna medvetandet i dessa frågor.

Med de orden ska vi be om att för tacka för oss, tack ni som lyssnat, vi hoppas det varit underhållande trots det allvarliga ämnet. Nu hoppas vi på en mild vinter, ett stabiliserat internationellt läge och framförallt att människor över hela världen framöver får leva i fred.

God jul!

[Ljudklipp: "kill switch"]

[Outro-musik]